

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „**НЕОФИТ РИЛСКИ**” БЛАГОЕВГРАД
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „СОЦИОЛОГИЯ”

ПОЛИНА ИВАНОВА ПЕТКОВА

СОЦИАЛНАТА ИНСТИТУЦИЯ В УСЛОВИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ
ПРЕХОД:
СЛУЧАЯТ ЕВРОЛАЙФ БЪЛГАРИЯ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор” по научната специалност: 3.1. - “Социология”.

Научен ръководител:

Проф.д.с.н. Валентина Миленкова

Благоевград, 2013

Дисертационният труд „Социалната институция в условията на българския преход: случаят Евролайф България” е обсъден и насрочен за публична защита на заседание на Катедрата по Социология към Философски факултет на Югозападен Университет „Неофит Рилски” - Благоевград на 13.03.2013 г.

Структурата на дисертационния труд включва: въведение, три глави, заключение, използвана литература на български и на чужд език и приложения. Обемът на основното тяло е 202 страници и 19 страници в приложение или общо – 221 страници, от които основен текст – 195 страници, със 10 таблици и 4 фигури. Литературните източници са 190 броя, от тях 54 на кирилица и 136 броя на латиница.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 27 юни 2013 г, от 10 часа, вв ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Относно значението на изследвания проблем.

Институциите като основни социално-културни градивни елементи на човешките общества са в центъра на социологическото изследване през годините. През последните десетилетия институционалният анализ все повече се премества към изследване на разнообразие от организации, като третира "институциите" като среди или полета на организациите. Поради тази причина, институционалната теория, с нейните разновидности в различните периоди на изследване на този социален феномен, са централни при изучаването на социалната организация и предпоставка за разработване и доразвиване на организационната теория.

Анализът на литературата в областта на изследвания социален феномен показва, че изучаваната категория „институт”, се оказва проблемна, доколкото отсъства единен подход и единна трактовка на даденото понятие.

Представеният дисертационен труд проучва и анализира развитието на тази теоретичните изследователски програми в рамките на институционализма в социологията и икономиката. Обяснява интелектуалното ядро на това научно интердисциплинарно направление, проучва неговите вътрешно-свързани приложения в различни съществени области и анализира развитието на тези приложения, във времето (включително и ролята на обмена с други линии на теория и научните изследвания).

Основният изследователски интерес се фокусира върху това как този институционализъм се използва за генериране на съществени прозрения в сферата на организационната теория - както нови наблюдения, така и нови обяснения на социалния свят.

Разглеждането на автори, работещи от различни перспективи във сферата на институционализма в настоящия труд, цели да бъдат събрани едни от най-силните твърдения, концепции и идеи относно институциите, за да бъде изведен съответно институционалният подход в социологическо изучаване на организациите.

2. Теза, цели и задачи на изследването.

Рамката на дисертационния труд е разработена с цел проследяването в дълбочина на конструирането на социалното пространство на дадена организация.

Основната теза в настоящия труд е:

Конструирането на социалното пространство на всяка една икономическа организация предполага институционализиране на нови икономически, политически и социално-културни същности.

Институционалната структура на социалното пространство в такава многомерна система играе специална роля, ако под институционалната структура се разбере институционална околната среда, с ясно изразено структурно взаимодействие. Естеството на структурното формиране се отразява на модела на взаимодействие, формата на представителството и реализацията на интересите в социалното пространство.

Всичко това повдига въпроса за промени в самите социални институции под въздействието на различни фактори. Тези промени могат да настъпят на институционално, организационно и индивидуално ниво.

Въз основа на изведените предположения, **целите** на настоящия дисертационен труд се свеждат до следното:

1. Да се покаже какъв е механизмът на развитие, подбор и смяна на различни социални институции;
2. Да се обосноват теоретичните концептуални измерения на отделните школи и направления в икономическата социология, насочени към институционализма и неoinституционализма;
3. Да се проблематизира социалната институция и нейната организация в условията на българския преход и да се изведат нейните основни маркери, които я превръщат в работеща и ефективна пазарна структура;

За практическата реализация на дефинираните цели в дисертацията са поставени следните **научни задачи**:

1. Да се проследят в теоретичен план концепциите на институционализма и неoinституционализма като фундамент в развитието на икономическата и социологическа мисъл;

2. Да се изведат основните тези и дефинитивни характеристики на реалитета „социална институция” в класическите социологически парадигми на ключови мислители и автори;

3. Да се експлицират съвременните институционални подходи в социологията и развитието на организационната теория.

4. Да се обособят основополагащите организационни процеси, в рамките на които се осъществява институционализацията на организация и интернализацията на разнообразие от практики, правила и модели;

5. Да се направи емпирична верификация на тезата на дисертацията, че ефективната организация изисква иновативни подходи и решения.

3. Методология на изследването.

За реализиране целите и задачите на дисертационния труд бе проведено непредставително изследване в организацията "Евролайф", като бяха използвани следните методи за регистриране на информацията:

- групов анкета с представители на ниските нива в организационната йерархия на Евролайф България;
- стандартизирани интервюта с консултанти от средните нива;
- дълбочинни интервюта с висши мениджъри от мултилевъл мрежата на Евролайф България.

Идеята на изследването бе да се проследят мненията на различни в йерархично отношение служители и мениджъри на "Евролайф" по отношение на: спецификите на пазарните и маркетингови подходи; кадровия потенциал и механизмите на неговото структуриране; намирането на собствена ниша в пазарните конфигурации; поддържане на собствен профил на организацията.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертацията е структурирана както следва.

ВЪВЕДЕНИЕ – обект, предмет, цели и задачи на изследването

ГЛАВА I

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ И НЕОИНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ В ИКОНОМИКАТА И СОЦИОЛОГИЯТА

1. Възникване и развитие на институционализма в икономиката.

1.1 Нео-класическият модел за анализ на икономическите процеси

1.2. Основни теоретични постановки на икономическия институционализъм – доразвиване на неокласическия икономикс или пълна смяна на посоката на интерпретация на икономическите процеси

1.2.1. Торстейн Веблен – бащата на стария институционализъм

1.2.2. Джон Ричард Комонс – последовател на вебленовия институционализъм или теоретик със собствена интерпретация на обществените процеси

1.2.3. Уесли Клер Митчел – основателят на теорията на бизнес циклите в икономическата теория

1.3. Нова Институционална Икономика – реабилитация на първоначалните възгледи или пълна промяна на курса в изучаването на икономическите институции

1.3.1. Оливър Уилямсън – четири нива на социален анализ на институционалната икономика

1.3.2 Роналд Коуз – Проблемът за социалната цена

1.3.3. Дъглас Норт – институциите – правила на играта, зависими от пътя и влияещи на икономическия прогрес на отделните държави

2. Възникване и развитие на институционален подход в социологията.

Сравнителен анализ на институционалните течения

2.1. Ранен институционализъм в социологическата теория.

Основни класически институционални концепции

2.1.1. Хърбърт Спенсър - еволюционен

индивидуализъм в социологическото поле

2.1.2. Емил Дюркем – институциите като системи на общи

вярвания, норми и колективни чувства

2.1.3. Макс Вебер - пионер в прилагането на теорията

за рационално действие към анализа на

институционалната поява и разпространение

2.2. Съвременни институционални подходи в областта

на социологията. Възникване на организационната теория

2.2.1. Джон Майер – представител на радикалния

нео-институционализъм в социологията

2.2.2. Пол ДиМаджио и Уолтър Пауел - изоморфизъм

като средство за легитимация в организационната среда

2.2.3. Ричард Скот – институциите като дискурсивни

Конструкции

ГЛАВА II

ОРГАНИЗАЦИОННАТА ТЕОРИЯ – ИЗЧЕРПАТЕЛНА УПОТРЕБА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯ ПОДХОД В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ

1.Еволюция и концептуализации в организационната теория

2. Концептуален модел на организацията

3. Институционализиране на организацията в обкръжаващата среда

4. Типология на процесите, конституиращи организацията

5. Конституиране на социалното пространство на организациите

ГЛАВА III

ЕВРОЛАЙФ БЪЛГАРИЯ – МОДЕРНАТА ВИЗИЯ ЗА ОРГАНИЗАЦИЯ

1. Трансформация на институционалната среда в годините на преход
2. Евролайф България – част от една нова индустрия в икономическите условия на Българския преход
3. Мултилевъл маркетинг организации в световен мащаб и на местно ниво
4. Емпирични резултати
 - 4.1. Анализ на получената информация чрез дълбочинните интервюта на представители от висшия мениджмънт
 - 4.2. Анализ на данните, регистрирани чрез стандартизирано интервю с представители на средните нива в структурната йерархия на Евролайф България
 - 4.3. Анализ на данните, регистрирани чрез анкета с представители на ниските нива в структурната йерархия на Евролайф България.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Цитирана литература на български език
2. Цитирана литература на чужди езици

БИБЛИОГРАФИЯ

- ПРИЛОЖЕНИЕ 1
- ПРИЛОЖЕНИЕ 2
- ПРИЛОЖЕНИЕ 3
- ПРИЛОЖЕНИЕ 4
- ПРИЛОЖЕНИЕ 5
- ПРИЛОЖЕНИЕ 6

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.

1. ПЪРВА ГЛАВА

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ И НЕОИНСТИТУЦИОНАЛИЗЪМ В ИКОНОМИКАТА И СОЦИОЛОГИЯТА

1.1. Възникване и развитие на институционализма в икономиката.

Темата за "институциите" и "институционалисткия" подход е толкова стара, колкото е старо социално мислене. В "западната" култура, изучаването на конституциите на гръцките град-държави от Аристотел вероятно трябва да се разглежда като първият системен и сравнителен институционален анализ. Оттогава, темата е покрита с различна интензивност и изявеност през различни исторически периоди, както и в работата на почти всички по-големи социални, политически и икономически мислители.

През последните десетилетия, темата е "преоткрита" и стартира в рамките на всяка една от основните икономически и социални науки (икономика, социология, политически науки, международни отношения, и т.н.) и парадигми (за положителните транзакционни разходи, за рационалния избор, конструктивизъм, исторически анализ, избор ограничен от контекста, т.н.).

Планът на конкретната точка от дисертационния труд сочи, че анализът приема икономическото теоретизиране като отправен пункт, като продължава напред към откритост на институционалната икономика относно социологическите, политическите и организационни подходи. Не се доразвиват детайлни връзки на конкретни теории, а само се очертават някои области на припокриващи се изследователски планове.

Според своята дуалистична природа институционализмът разглежда институционалната среда в социологическа перспектива като конструираща и влияеща на социалните структури на различните социални актьори. В икономическа перспектива средата се дефинира като обект на влияние от същите тези социални структури, съставляващи всекидневния живот на хората. Това налага разглеждането на институционализма в двете научни дисциплини.

За нуждите на плавния преход към конкретиката на икономическия анализ на институционалните структури е направен сравнителен анализ между теоретичните основи на предхождащата я неокласика и разглежданата институционална икономика. Накратко, неокласическият модел може да се характеризира като основан на убеждението за пазарно-ориентирано рационално поведение на свободните агенти и служи като нормативно ръководство за дефиниране на ролята на управление. Институционалистите пък твърдят, че неокласическата трактовка на регулация и дерегулация съдържа идеологически пристрастия срещу намеса (Commons, 1950). Неоинституционалистите от своя страна насочват фокуса върху социалните разходи и социалната цена, като основават възгледите си върху предположенията за отрицателните въздействия, които често са за сметка на бедните и безсилни (Coase, 1960).

Като цяло може да се каже, че неокласическата теория предлага формализирани аналитични модели на функционирането на икономиката без институциите. Институционализмът всъщност идва за да преодолее, посредством своя методологичен подход при изучаването на икономическите процеси, именно онези ограничения в аналитичния потенциал на неокласиката, които го изпращат за известно време извън светлината на прожекторите.

1.2. Основни теоретични постановки на икономическия институционализъм – доразвиване на неокласическия икономикс или пълна смяна на посоката на интерпретация на икономическите процеси

По своята същност и характер, обектът на изследване на институционалистите – институциите - са неуловима и многоаспектна концепция, което го поставя в позиция на откритост към разнообразни интерпретации и обосновава интердисциплинарния характер на течението. В тази връзка и в противовес на неокласицизма, институционализмът налага принципите на емпиризма, холизма, интервенционизма, социологизма и еволюционизма.

В еволюцията на американския институционализъм от гледна точка на неговата значимост в икономическа наука може да се направи следната периодизация: в 20-30-те години на XX в се наблюдава широко

разпространение на институционализма; през 40-те – 50-те – намаляване на неговото влияние. В този период терминът „институция” изгубва своята ключова роля, като в известна степен запазва своето значение в качеството си на указание на етимологическата основа на наименованието на направлението като цяло. От средата на 60-те години и до днес се забелязва усилено влияние на институционализма и увеличаване на интереса към него. Следвайки историческото развитие на разглежданото направление, анализирането му може да се осъществи в рамките на различни изследователски проекти – от ранен институционализъм до нова институционална икономика.

Като основни представители на ранния институционализъм могат да се изведат имената на : У. Митчел, Дж. Комонс, У.Хамилтън и други икономисти поставили във фокуса на своите изследвания – институциите.(Hutchison, 1984; Rutherford, 2001; Hodgson, 1998, 2004; Бекярова, Велев, Пипев, 2000). За основоположник на една от основните съвременни буржоазни политически икономики обаче, се смята крупният американски икономист и социолог **Торстейн Веблен** (1857 - 1929) (Hutchison, 1984; Rutherford, 2001; Hodgson 1998; 2004; Бекярова, Велев, Пипев, 2000). В неговите творби за първи път се формират важни положения на институционализма. Веблен (1899, 1919) е първият социален учен, който прави опит да развие теория на икономиката и институционалната еволюция в дарвинистка по същността си линия (Hodgson, 1993). Отправна точка за анализ на икономика и общество в трудовете на автора става естественият подбор, заимстван от социо-дарвинизма. Институционалистът поставя ударение и върху инстинкта и навика при изучаването на човешкото поведение. Разграничението между двата термина се изразява в това, че инстинктът е вроден, вътрешноприсъщ и устойчив за индивида, докато навикът се формира от обкръжаващата индивида среда. Инстинктът може да се разглежда като стимул за индивидуалните действия, които от своя страна се реализират посредством навиките. Основен момент в изследователската програма на „Теория на безделната класа” е възникването на институцията на частната собственост, което корелира пряко с възникването и на безделната класа.

Решаващо значение за зараждането на тези институции Веблен отдава на съперничеството между хората, като отделя два стадия в развитието на човешкото общество: миролюбив и хищнически и извежда основна характеристика на взаимоотношенията между индивидите във всеки един от тези стадии.

Друг представител на институционалната икономика, макар и присъединен на по-късен етап, е **Джон Комонс**. От особен интерес е неговото разбиране за институциите, формирането им, действието им и тяхното влияние върху обществения живот и индивида в частност.

В „Институционална Икономика” Комонс извежда своята дефиницията на институция, като „колективно действие упражнено чрез контролиране, освобождаване и разширяване на индивидуалното действие. Колективното действие от своя страна се простира от неорганизирана традиция до много организирани работещи предприятия (going concerns), като семейството, корпорацията, търговските асоциации, търговските обединения, държавата.”¹

Идеята на Джон Комонс за разглеждането на институцията като колективно действие произлиза от основните икономически принципи на оскъдността и съпътстващия конфликт на интереси, които не намират проявление според автора в ортодоксалната икономическа теория. Следователно, изниква необходимостта от хармонизиране на взаимоотношенията между икономическите актьори чрез институционални ограничения и принуди, с цел преодоляване на конфликтите възникнали вследствие на оскъдността. Така Комонс си поставя задачата да открие в икономическата мисъл на своето време, мястото на колективното действие.

Сред идеите на ранните икономически институционалисти от особен интерес са и концепциите на **Уесли Клер Митчел**, който се смята за основателят на теорията на бизнес циклите в икономическата теория. В забележителния си труд наименуван именно „Бизнес Цикли” Митчел изказва мнението си относно институциите, разглеждайки ги като обект на сили, които причиняват промени, в отговор на променящите се условия и

1 Commons, J., (1931) „*Institutional Economics*”, AER, vol. 21, с. 648.

поведение. Интересът му е предимно насочен към поведението на институционалните фактори, които биха предоставили основа за обобщения.

Традиционно за институционалистките възгледи, Митчел възприема идеята, че човешкото поведение е в голяма част институционален продукт - позиция, която в основата си отхвърля психологизма, според който „човешката природа” - мотивите, целите и предпочитанията на индивидите са психологическа даденост и теоретичните програми, които редуцират всички социални феномени до набор от психологически дадености. Или с други думи, институционализмът на Митчел не приема онези социални теории, основани върху третиране на психологическото състояние на индивида като екзогенно на социалния и институционален контекст. Трябва да се има предвид обаче, че разглеждайки институциите стандартизиращи поведението, той отнася разбирането си до масовото поведение, което от своя страна улеснява статистическата процедура.

1.3. Нова Институционална Икономика – реабилитация на първоначалните възгледи или пълна промяна на курса в изучаването на икономическите институции.

Днес, терминът „нова институционална икономика” е в широка употреба и се свързва с обширна литература. Появата на новия институционализъм се смята за историческа модификация на перспективите на рационалния избор, който става модерен в социалните науки от 1970 г, въпреки че двете перспективи са тясно свързани с „поведенческата (бихейвиористичната) революция” от предходните десетилетия. Важно е да се направи уточнението, че за разлика от „стария” институционализъм, основаващ се на теорията на зависимостта от предшестващия път на развитие, автономията на институциите, еволюционната икономика и холистичния подход към икономиката, „новата институционална икономика очертава по-голяма легитимност на неокласиката, заради своите корени в (традиционната) неокласическа икономическа теория.”² Вместо да се опитват да заменят неокласическата икономика, новите институционалисти модифицират основните постулати на неокласиката. Новият

2 Hodgson, G., (1998) “The Approach Of Institutional Economics”, JEL Vol.36, Pp. 166–192c. 180

институционализъм се фокусира върху централното предположение за нулеви транзакционни разходи в неокласическите икономически модели като основен пропуск за отстраняване. Следователно тяхното желание може да се сведе до интегриране на институционалния анализ с неокласическата икономическа структура и включване на институционалната промяна като важна променлива за изследване (Норт, 1997; Coase, 1998; Williamson, 2012)

Друга съществена разлика между двете направления може да се сведе до начина на тълкуване и обяснение на институциите и влиянието им върху икономическото поведение. Ако основната идея на старата институционална икономика разглежда моделирането на институциите като детерминанти на когнитивните възможности на агентите, то новата институционална икономика се фокусира върху институциите като ограничения.

Новите институционални трудове имат две важни характеристики.

- **Първата характеристика** се свежда до широко разпространен възглед, че „институциите трябва да бъдат обяснени от гледна точка на взаимодействието на индивидите с дадени цели или функции на предпочитанията”³, т.е. класическият нов институционален проект се съдържа в обясняване на институциите от изходната позиция на група от дадени индивиди;

- **Втората специфичност** в новия институционализъм се отнася до ударението, което се поставя върху оцеляването на специфични институционални форми, поради по-ниските им „транзакционни разходи” в сравнение със съществуващите алтернативи.

Новата Институционална Икономика със своите аналитични полета и фокусът, който поставя върху три основни елемента на икономиката: транзакционните разходи, външните фактори и ограничения, от перспективата на трудовете на авторите, които са разгледани в тази разработка, това научно направление може да се разглежда като построена върху стандартизирана рамка на различните нива на анализ на институциите: микроикономическата – или анализ на структури за управление, разработени от Уилямсън от една страна и по-макро-

3 Hodgson, G., (2000) “What Is the Essence of Institutional Economics?”, JEI Vol.34, № 2, pp.317 – 329,” с.325

аналитичен анализ на институционалната среда, разгледана от Коуз и Норт от друга.

За да обясни позицията на Новата Институционална Икономика в теоретичното поле на икономическата теория, **Оливър Уилямсън** в своята статия „The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead” от 2000 г, разработва четиристепенен социален анализ на институциите. Посредством вектори, свързващи високите и ниските нива на социален анализ, Уилямсън показва, че високите нива налагат ограничения над нивото непосредствено под тях.

Авторът, основавайки се на идеите на Комонс, поставя акцент върху идеята, че транзакцията е основна единица на анализ в икономиката за транзакционните разходи. Паралелно с това разглежда управлението като усилие за създаване на ред, което от своя страна води до намаляване на конфликтите, съответно до реализиране на взаимни ползи за страните в договорните отношения (Williamson, 2000). Обобщавайки идеите на Комонс и Уилямсън може да се каже, че целта на институционална икономика е да се изследва появата и развитието на институциите, които позволяват на транзакцията да се осъществи за да "сложи ред отвъд конфликта".

Икономиката на транзакционните разходи има своите корени и в трудовете на **Роналд Коуз** : „Проблемът за социална цена”(1960), „Природата на Фирмата”(1937), в които транзакциите се използват за обяснението на социалната цена, Теоремата на Коуз и са основен опонент на обяснението на проблема с външните фактори на Пигу (Simpson, 1996).

Новият институционализъм дава икономически (рационални) причини за съществуването и ролята на институциите в обществата. В случая на Роналд Коуз една такава причина е намаляването на транзакционните разходи чрез интернализирането и чрез създаването на стандартни правила на действие. В “Природата на Фирмата” (1937), Коуз обяснява, че фирмите интернализират някои от нормалните пазарни транзакционни разходи, като тези за несигурност и липса на репутация, които съществуват между независими участници и агенти. При изучаването на фирмата Коуз се фокусира върху т.нар. „черна кутия” (както на фирмата, така и на пазарите), като по този начин прави опит да разбере процеса на производството, обмена и икономическите резултати, а също и да разбере

сложните взаимовръзки между формални, неформални, частни и публични институции (Coase, 2000) – фактор, който бива пренебрегнат от класическите икономисти в техните анализи на икономическите организации.

Коуз определя фирмата като организация, която се появява, когато даден предприемач организира транзакциите и насочва ресурсите (Coase, 1937). По този начин, а не чрез определянето на организацията посредством производствената и функция (каквото е случаят в неокласическата икономика), фирмата се определя като структура на управление (т.е. институционална организация) в институционалната икономика (Williamson, 2000).

Другият нобелов лауреат в областта на институционалната икономика - **Дъглас Норт** – „е най-важният защитник и теоретик на новия институционализъм.”⁴ В своята Нобелова лекция (1994) Норт очертава теорията на институционална промяна възползвайки се от напредъка в когнитивната наука. Той излага позицията си за съществуването на ясна връзка между менталните процеси у индивида и институциите, като по този начин хвърля светлина върху същността и ролята на институциите сами по себе си. Освен това Норт смята, че менталните модели и институции се преплитат много внимателно, разглеждайки умствените модели като вътрешни изображения, които познавателните ни системи създават на индивидуално ниво, с цел изграждане на тълкувания на околната среда, а институциите, като изпълняващи същата функция, но на външно (за съзнанието) ниво, бидейки механизми, които индивидите създават, за да структурират и подредят околната среда (North, 1994) .т.е класификациите, вградени в културното наследство на обществото, структурират умствените модели на участниците в организациите. Наблягането върху културните вярвания под формата на религия, митове и догми води автора до сближаване с институционалната теория в организационния анализ. Дъглас Норт прави опит да обясни еволюцията на икономиките във времето - макро аспект на Новата Институционална Икономика - чрез който се проследява и се съпоставя развитието на различни страни в институционален контекст,

4 Hira, A., Hira, R, (2000) “The New Institutionalism: Contradictory Notions of Change”, American Journal Of Economics and Sociology, VOL. 59, No.2, pp. 267 – 282, с.269

извеждайки предположението за ролята на институционална промяна в насърчаването на общия икономически растеж.

Друг ключов момент в теорията на Норт за институциите е сигурността. Разглеждайки институциите като: набор от формални (закони, договори, политически системи, организации, пазари и др.) и неформални правила за поведение (норми, традиции, обичаи, ценностните системи, религии, социологически тенденции, и т.н.) авторът твърди, че те улесняват координацията или управлението на взаимоотношенията между отделни лица или групи.

Така, накратко можем да обобщим, че Новата институционална Икономика работи на няколко нива на икономически и социален анализ. На макро ниво, новият институционализъм обяснява разнообразното действие на икономиките чрез идеята за институциите, взаимовръзката им с менталните модели, релевантно културата и не на последно място с процеса на икономическа промяна. На свой ред е възможно да се разбере този процес чрез оценка на институции, които могат да бъдат определени като правила, намаляващи несигурността в икономическия обмен и транзакционните разходи.

2. Възникване и развитие на институционален подход в социологията. Сравнителен анализ на институционалните течения.

„Всеки голям социологически текст или учебна програма през последните 100 години отразява не само важно разграничение на нива (например, индивиди, групи, общности, организации), но също така и функционално разделение на обществения живот в сфери, като родство, стратификация, политика, икономика и религия, управлявани от различни нормативни системи.”⁵ т.е. може да се каже, че от основаването си, социологията като дисциплина е тясно свързана с изучаването на социалните институции и сравнителен анализ на институционална промяна. На пръв поглед, институциите, в това число език, държава, църква, закони и обичаи, права на собственост, семейството и т.н. изглеждат независими и външни за човешкото поведение. Изучавайки ги обаче се оказва, че те са

5 Scott, R. 2001” Institutions and organizations” , second edition, Sage publication series, с.9

разработени и консервирани чрез взаимодействия между отделните индивиди и съществуват като начин на мислене и на действие до голяма степен несъзнателно (т.е. приемат се за даденост), тъй като в по-голямата си част са общи за цялата група. Следователно, индивидът може да се разглежда както като причина, така и като резултат от институциите. "Институциите съществуват в интегрираното и стандартизирано поведението на индивидите" ⁶

Както икономистите се съсредоточават върху възникването, функционирането и ефектите на икономическите институции за развитието на икономиката и влиянието им върху икономическите процеси, така социалните учени от своя страна подчертават интегративната функция на социалните институции за колективния живот и техните ефекти върху обществените процеси. Така, независимо от, но същевременно с развитието на институционализма в икономическата наука, институционализъм се развива и в социологията. Подобно на други научни школи , той е изпълнен с вътрешни дебати. Въпреки това, социолозите работещи в областта на институциите разработват набор от теории, които привличат интереса в различно време и в различна степен.

Институционалната теория стига до най-дълбоките и гъвкави структури на социалната структура. Отнася се до процесите, чрез които - схеми, правила, норми и рутина - се изграждат като авторитетни ръководства на социално поведение. Тя изследва как са създадени тези елементи, как са разпространени, възприети във времето и пространството и как отмират и излизат от употреба. Въпреки очевидния обект на стабилност и порядък, институционализмът обръща внимание не само на консенсуса и конформизма, но и на конфликта и промяната в социалните структури. По отношение на изучаването на организация чрез употребата на институционалния подход, основни характеристики за двете времеви направления в социологическия институционализъм – стар и нов – са: споделянето отхвърляне на моделите на рационалния актьор при изследване на организациите; отхвърлянето на идеята за инструментално чисти

6 Hughes, Everett C. 1939. "Institutions." in An Outline of the Principles of Sociology, Robert E. Park, ed. New York: Barnes & Noble, Pp. 281-330, c.319

рационални организации, разглеждайки държавата като водещ фактор за формирането на процеса на институционализиране и ограничаване на възможностите, които организациите могат да преследват. Двата институционализма също наблягат на отношенията между организациите и тяхната обкръжаваща среда и подчертават ролята на културата във формирането на организации (DiMaggio and Pawell, 1983).

2.1. Ранен институционализъм в социологическата теория. Основни класически институционални концепции.

Въпреки че интересът към институциите в социологическата теория е постоянен, може да се каже, че подобно на институционализма в икономиката, това направление търпи промяна по отношение на концептуалните си схеми и интерпретирането на този социален феномен.

Концепциите, възприемани като част от наследството на ранния институционализъм в социологическото поле, могат да се обобщят в следното:

- ❖ Признаване, че символите съществуват като интернализирани вявания;
- ❖ Фокус върху споделените норми и ценности;
- ❖ В ранните концепции, широко са разпространени дефиниции на културата, като обхващащи целия начин на живот на хората.
- ❖ Класиците, изучаващи институциите в социалния живот на индивидите се основават на теорията за рационалния избор;
- ❖ Комбинирайки двата подхода за изучаване на институциите, характерни за класическите институционалисти в социологията се оформя теорията за рационалност обвързана с контекста (context-bounded rationality), според която рационално действие се основава на културни вявания;

Докато новият институционализъм в областта на икономиката често се разглежда като наследник на Веблен и Комонс, социологически институционализъм проследява своето наследство от "величия" като Хърбърт Спенсър, Емил Дюркем, Макс Вебер (Scott, 2001; Hodgson, Brinton, Nee 1998). Тези корени са както теоретични, така и методически. Отправна точка в тази подточка на дисертационния труд е позицията, че

институционализъмът в социологическата история се основава на наследството на споменатите автори.

От **Хърбърт Спенсър** идва идеята за обществото като органична система еволюираща във времето. Авторът разглежда еволюционните процеси управляващи Вселената, включително и социалния ред, като системен процес, който включва: агрегация или еволюция, диференциация и интеграция на елементи, състояние на равновесие и накрая разпадане. Според автора, обществата започват с много прости форми на организация и след това преминават към етапа на двойно комбинирани общества и накрая напредват към форма на тройно съединение на социална организация. Изменение на структурата на социалния организъм може да се наблюдава в изменение на институциите в обществото, което от своя страна води до истински прогрес. Съответно според Спенсър, развитите общества са конституирани от три системи от органи (диференцирани институции) – управленска система, произвеждаща система и разпределителна система. Чрез възникване, диференциране и увеличаващата се взаимна зависимост между институциите в обществото, може да се обясни и неговата еволюция. В перфектно еволюиралия еволюционен социален синтез на Спенсър от основно значение е законът, който маркира пътя на човешкото поведение. Това е спазването на този закон, който най-добре позволява на обществото да премине от хомогенно към хетерогенно.

Правейки своите генерализации въз основа на наблюдения на различни общества, Спенсър оформя основните насоки в изучаването на институциите, като възникващи в обществото и регулиращи самото общество. Въпреки употребата на социологически биологизъм, отхвърлян от социолозите във времето, концепциите на Спенсър имат невероятен евристичен материал за изграждане на стройна и всеобхватна теория за институциите.

От своя страна **Емил Дюркем** насочва вниманието към връзките между социални практики, символични репрезентации и институционални форми. Той разглежда институциите, като системи на общи вярвания, норми и колективни чувства и предлага различен социологически подход, полагайки основите за това, което днес се идентифицира като методологически холизъм. Начинът му на анализ

започва със специфициране на "социални факти" или структури, които както се постулира, представляват градивните елементи на социалния ред.

В процеса на изясняване на предметната област на социологията сред множеството науки занимаващи се с индивида и обществото, в своите изследвания Дюркем дефинира някои от работните понятия на младата наука. Едно от тях е „социалната реалност” на индивидите, която разглежда като морална среда, състояща се от безлични норми на мислене и действие. Чрез тази идея за социалната реалност авторът фокусира вниманието към нормите и правилата, които са вградени в живота на всеки индивид и чието спазване е *a priori*. Институциите са възраженията и начините на поведение, създадени от колективността и диференцират животинските от човешки общества.

Макс Вебер е представителят на ранния институционализъм в социологията, който подчертава конфликта в и между институциите. Авторът е наречен пионер в прилагането на теорията за рационалното действие към анализа на институционалната поява и разпространение. Според немския социолог, рационалността е мотивирана и се ръководи от системи за споделени възражения (религиозни и културни), норми и институции (Вебер, 2004). Концептуална рамка подчертаваща такъв контекст, свързан с рационалност, служи като основа за разглеждането на възникването, постоянство и преобразуването на институционалните структури. Централно понятие в теоретичната рамка на Вебер е социалното действие, което от своя страна трябва да отговаря на някои особености и да притежава конкретен набор от характеристики за да бъде своего рода „социално”.

Основавайки се на индивидуалистичния подход, според немския енциклопедист именно индивидът е този, който влага смисъла в конкретно действие, приписва значение на събитието. При разработване на своята социология Вебер включва институционалните доводи, че икономиката има нужда да бъде исторически осведомена и сравнителна в своя подход, но в същото време поддържа и ценността на теоретичните модели (които той използва в изучаването си на западните цивилизации) използващи индуктивния подход, при който от специфични исторически затворени системи се формулират и оценяват основни аргументи. Вебер смята, че при

изучаването на социологическите феномени е необходимо да се обърне внимание както на историческите обстоятелства довели до него, така и на аналитична теория за неговото обяснение.

В своите трудове, споменатите автори изразяват позицията си относно формалните и неформални институции. Спенсър, Дюркем и Вебер смятат, че както неформалните, така и формалните правила са устойчиви и оформят предвидим институционализиран социален ред. Днес историческият институционализъм, както и политическата и организационна социология споделят това наследство (Scott, 2001; Nee, 2003).

2.2. Съвременни институционални подходи в областта на социологията. Възникване на организационната теория.

В тази подточка от дисертационния труд се проучва и анализира развитието на теоретичната изследователска програма на новия институционализъм в социологията. Обяснява се нейното интелектуално ядро, въз основа на преглед на трудове на известни институционалисти в областта, разгледани са вътрешно-свързани приложения на програмата в различни съществени области и е анализирано развитието на тези приложения, във времето, като основен интерес е как този институционализъм се използва за генериране на съществени прозрения.

Въпреки очевидната приемственост между двете поколения институционалисти в социалната теория, също така се наблюдава и промяна. Аналитичната рамка на новия институционализъм е основана на концепцията за „избор в рамките на ограничения”, която интегрира икономически и социологически подходи. Разглеждането на модели на рационалност, които осигуряват микро-основите за сравнителен институционален анализ, тръгва от приемането за пълна информация и неограничена власт, постулирани от неокласическата икономика. Нео-институционализмът в социологията се основава на свързаната с контекста концепцията за рационалност - рационално действие, вградено в социални и културни контексти – като очертава аргументите в две области на институционален анализ; възникването на неформалните норми и начина, по който те се комбинират с формалните ограничения, за да оформят

организационно представяне и как културните разбирания оформят разпространението на организационни форми. Така, институционалните теории оспорват идеята за обективна рационалност твърдейки, че концепциите за рационалност са социално конструирани от непазарни фактори (например широко приетите норми и модели на поведение)(Meyer and Rowan, 1977; DiMaggio; Powell, 1983, 1991; Scott, 1983).

Едно от важните развития в социологията и по-конкретно в социологическия институционализъм, включва преместване от по – разпространените дефиниции на културата, като обхващащи целия начин на живот на хората, към фокус върху нейните семиотични функции. Така, културата като определяща социалните структури и управляваща социалното поведение, в концептуалната рамка на новия институционализъм започва да се разглежда като състояща се от социално изградени структури от значения или с други думи казано, социологическите институционалисти се фокусират върху формите и процедурите на организационния живот, произтичащи от културно специфични практики, с институциите представени като норми, когнитивни рамки, скриптове и системи от значения, които ръководят човешкото действие според "логиката на целесъобразността" (DiMaggio; Powell, 1991; Scott, 1995).

Новият социологически институционализъм преформулира ранния европейски и американски институционалистски подход в социологията през призмата на различна генерация от американски социолози. „Социологическият нов институционализъм е тясно идентифициран с перспективата за организационен анализ, за първи път разработен от Майер и Роуан (1977), разгледан от много други организационни теоретици и канонизиран в широко използваната антология, Новият институционализъм в Организационния Анализ, редактиран от Пауъл и Ди ДиМаджио (1991).”⁷

В своите трудове изследващи институциите на образованието, **Джон Майер** прибегва към радикализма опитвайки се да реконцептуализира социологията на образованието, за да и даде по-малко индивидуалистична

7. Nee, V., 2005 “New Institutionalism in Economics And Sociological”, Handbook for Economic Sociology, Russell Sage Foundation and Princeton University Press, pp.49-74., c.49

картина. Той разглежда въпроса за образованието като въпрос по-скоро за етикетиране, упълномощаване, както и за създаване на категории - повече институционални с една дума, отколкото за социализиране на необработени индивиди .

Фундаментално е за аргумента, че институционалните правила могат да имат въздействие върху организационните структури и тяхното изпълнение в действителната техническа работа, които са много различни от последиците, породени от мрежите на социално поведение и отношенията, които съставят и заобикалят дадена организация. Според Майер и Роуан, формалните организации се размножават в пост-индустриалното общество поради церемониални, а не чисто свързани с дадена задача инструментални причини. Приемането на специфични практики на нови или стари организации съответства на ритуали за конформизъм с и прославата на пост-индустриалната митология. Шансовете на комплексни формални организации за оцеляване зависят от тяхната способност за легитимиране на рационалните митове.

Подобно на организациите, обществото също генерира „митове” за рационалност, което не означава че рационалните решения са грешни, а че всички решения се осланят на символични измерения. В съвместната си статия с Боли и Томас, Майер разглежда институциите като "културните правила, даващи колективно значение и стойност на специални единици и дейности, интегрирайки ги в по-големи схеми "⁸. Така, една от най-мощните идеи на автора е „наблюдението на институционалната изоморфизация провеждаща се в световен мащаб.”⁹

Процесът на изоморфизация в организациите е една от основните концепции в изследователската работа на Пол ДиМаджио и Уолтър Пауел.

В новия институционализъм, действието е ориентирано към навик и произвежда изоморфизъм, където натиск за конформизъм в рамките на областта резултира в набор от хомогенни организационни форми (DiMaggio, Powell, 1983, 1991).

8 Meyer . J , Thomas. G, Boli. J, (1987) "Ontology and Rationalization in the Western Cultural Account," In G. Thomas, J. Meyer, F. Ramirez, and J. Boli, Institutional Structure, Sage, c.13

9 Walter,P, Dimaggio, P (1991) „The New Institutionalism In Organizational Analysis”, Chicago University Press, c.12.

Изоморфизмът в концепцията на ДиМаджио се отнася до символичните измерения на организациите, съответно институциите могат да се разглеждат като системи от значения, а поведението им и това на индивидите в тях зависи от инкорпорираните значения и манипулираните символи. Организациите правят опит да получат легитимност чрез манипулиране на значенията свързани с тях, посредством копиране на други организации. Пауъл и ДиМаджио (1991) твърдят, че този процес води до инерция и хомогенизиране, защото конформистката институционална среда е склонна да бъде по-обща за организациите от тези, които оспорват съществуващото статукво. Авторите определят три вида изоморфизъм: миметичен (в който организациите се копират една друга за да спечелят легитимност), принудителен (в който държавата задължава организациите да възприемат определени практики) и нормативен (който е свързан с развитието на нови правила и с професионалните мрежи). ДиМаджио и Пауъл отбелязват, че това са аналитични типологии и емпирично те не винаги са толкова различни.

В опит да вземат предвид институционалната промяна, социологическите институционалисти са фокусирани върху институционалния изоморфизъм и разпространението на идеи и норми. Институционализирането се разглежда като ограничаващ процес, който принуждава актьори или организации да "приемат формалните и съществени характеристики на организациите, в които те си взаимодействат и от които те зависят"¹⁰. От тази гледна точка, институционалният изоморфизъм може да бъде приведен чрез принудителни мерки на държавата, чрез миметичните процеси, в които една организация признава успеха на друга и се опитва да го копира или чрез нормативни процеси, в които организацията приема "конвенционалната мъдрост" че някои форми са "по-модерни, подходящи и професионални" (Scott, 1987).

След множество изследвания на ефектите на работата в класните стаи на училищата, **Ричард Скот** съвместно с Майер установяват ограничения на съществуващите теории и насочват заниманията си към алтернативни обяснения на източниците на структуриране на социалния живот. Основавайки се на прозренията на социални теоретици като Дюркем, Вебер

10 DiMaggio.P, Powell.W, (1983) "The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields", *American Sociological Review* Vol.48, Issue 2 , pp.147 – 160, c.147

и по-съвременните Бъргър и др, извеждат концепцията, че „социалният ред е продукт на социалните норми и правила, които конституират специфични типове актьори и специфични начини, по които те могат да действат. Такова поведение не е толкова социално повлияно, колкото социално конструирано.”¹¹ Така дефиниран социалният ред и приложен към изследването на различни видове организации, те (организациите) започват да се разглеждат като: „рационални” системи – с поставени роли и асоциирани дейности, които влияят върху целево ориентираните взаимоотношения, преследващи специфични цели (Scott, 2005). Самите модели на рационалност от друга страна се възприемат от автора като „културни системи, създадени да представят подходящите методи за преследване на целите.”¹²

Предприемайки съчетание на различните теоретични перспективи, от които се разглежда институционалната теория, Скот (2001) прави опит за съвкупно интегративно определение на институциите, преодолявайки различията между различните гледни точки. Той извежда редица характеристики на институциите породени от процесите, които се поставят в действие от регулативните, нормативните и културно-когнитивните елементи. Тези елементи са изграждащите стени на институционалните структури, осигуряващи еластичните тъкани, които оказват съпротива на промяната и всеки елемент има отличителна природа и принос. Те са обобщени и изведени като регулативни системи, нормативни системи, културно-когнитивни системи, чиито основни предположения, механизми и индикатори Скот идентифицира.

Ако трябва да обобща направените дотук интерпретации на неoinституционални социологически текстове, може да се заключи, че проучванията в неoinституционалната теория варират от такива, които разглеждат институциите като източник на стабилност и хомогенност (DiMaggio, Powell 1991), през тези, които са фокусирани върху източниците и последиците на организационна промяна, до тези, които изследват широк диапазон от отговори за институционалните процеси (Scott, 2003).

11 Scott. R, (2005), „Institutional Theory: Contributing to a Theoretical Research Program”, pp. pp.460-485 in *Great Minds in Management: The Process of Theory Development*”, Ken G. Smith and Michael A. Hitt, eds. Oxford UK: Oxford University Press, с.462

12 Пак там. с.462

2. ВТОРА ГЛАВА

ОРГАНИЗАЦИОННАТА ТЕОРИЯ – ИЗЧЕРПАТЕЛНА УПОТРЕБА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯ ПОДХОД В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ

Организационната теория проследява своите интелектуални корени в институционализма и по-точно в социологическия неоинституционализъм, с приемането на възгледа за социалната конструираност на организационния живот и разглеждането на институциите като среда на възникване, разширяване, еволюиране или отмиране на организациите. С възникването и развитието на нови възгледи и идеи, основният фокус на изследване се премества, старите концепции се преразглеждат и се стига до наблюдаваните различия между съвременните и класически изследвания на организациите, като например в представата за обкръжаващата среда, която вече не се третира като цялост, намираща се извън организацията.

Една от най-важните концептуални промени в анализа на организациите е именно по отношение на възприятията относно обкръжаващата среда на организациите, която все по-често започва да се възприема като решаваща за разбирането на организационната динамика (Scott, 2001; Zucker, 1987). Въз основа на институционалната перспектива, започва да се обръща внимание на отношенията на взаимно влияние между организации и организационни полета от една страна и по-обширни нормативни и културни структури от друга. Тази перспектива обръща внимание на това как институционализирани ценности в обществото проникват в организационните структури и форми, смятайки за необходимост да се обогати анализа на инструменталните аспекти с отразяване на културни и символни елементи в организационното проучване. В този смисъл, получаване на легитимност, свързана с адаптацията и приемливостта на социалните ценности, възниква като релевантна категория за анализ, който е не по-малко значима от това което се приписва на техническата ефективност (DiMaggio, Powell, 1983; Meyer, Rowan, 1977; Scott, 2001). Организациите, в този смисъл, изразят своето поведение и структури, във връзка с характеристиките на институционалния контекст, в търсене на легитимност и приемане от обществото.

2.1. Еволюция и концептуализации в организационната теория.

Съществува огромно разнообразие от класификации на организационната теория въз основа на времето, в което възникват, на основните възгледи, които поддържат, на изследователския интерес, на дисциплината, от която произхождат основните концептуализации и др. (Hatch, 2007; Daft, 2008; Doherty, Surles, Donova 2001). Тази точка има за цел систематизирано изложение на развитието, обхвата и характера на организационната теория в три направления. Изведени са нови елементи на мислене във всеки един като първо са изолирани ключови предположения, свързани с организационната наука в рамката на класическия, неокласическия и съвременен период на развитие.

Най-ранният интерес към организациите се наблюдава още в трудовете на Аристотел, който пръв пише за значението на културата в управленската система, Макиавели използвал научния метод за да очертае принципите на администрацията в рамките на мохамеданството, Сократ и неговия възглед, че мениджър, който може да се справи с една организация, би могъл да се справи и с други, без значение от тяхната цел и функция, Адам Смит изграждащ концепцията за „невидимата ръка” на пазара, като един от основните стълбове е специализацията на труда. Разбира се интересът на различните учени относно организацията и организирането на обществото не може да се сведе само до тези имена, но предвид целта на дисертационния труд са разгледани основните направления в организационната теория (International encyclopedia of organization studies, 2008)

Класическа организационна теория – развива и продължава развитието на универсални принципи, които се прилагат за всички организации във всички ситуации. Класическите теоретици разглеждат организациите като механично устройства за постигане на организационните цели.

Нео-класическата теория (Теория на човешките ресурси) е изградена върху основните предположения на предхождащата я класическа организационна теория. Фокусът на изследване тук вече е насочен върху психологическите и социалните аспекти на работника като индивид, прави

се разграничение между отделните служители, както и на мотивите за дейността им. Обръща се внимание на неформалната структура като част от организационното устройство.

Модерна организационна теория – въпреки че някои формулировки на изследователската област на модерната организационна теория изключват от обхвата институционалните организационни теоретици, аз ги поставям в една рамка, предвид сходството между възприятията на представителите на едното и другото направление. За това приемам, че този клон на организационната теория се основава на предположения, изведени от институционализма. Изследователите се фокусират върху различни аспекти на този период и често използват понятието модерност, за да подчертаят съставните и технологични, икономически и институционални характеристики, както и нейното интелектуално и културно моделиране.

До известна степен, организациите все още се свързват и изучават с йерархичен, бюрократичен, формализиран подход, концептуализиран от Макс Вебер. Но предизвикателствата, представени от днешната динамична среда изискват по-голяма гъвкавост и адаптивност за повечето организации. Поради тази причина, организационните мениджъри все повече преориентират възгледите си от начин на мислене на базата на твърди механични системи, към начин на мислене на базата на гъвкави естествени системи. Въпреки това, въз основа на наличната литература и емпиричен материал от проведени изследвания на различни организации, може да се изгради един общ модел на организацията с нейните съставни части, които са фокус на изследване на различните организационни теоретици във времето.

2.2. Концептуален модел на организацията.

Науката изследваща организацията е сравнително млада в сравнение с други научни дисциплини. Въпреки ускореното и развитие и обширната организационна литература, организацията не е ясно дефинирано понятие. Според различни автори организация има много различни значения.

Привържениците на отделните дисциплини използват специфични за своята област подходи в разбирането на организация, съответно и своята дисциплинарна перспектива за анализа на случващите се процеси. В следствие на това, съвместното третиране на организацията от привържениците на различните професии на професионално ниво е трудно и почти невъзможно. За да се подчертае разликата в определенията на учените само в една научна дисциплина – социологията - са представени някои дефиниции:

Макс Вебер смята, че „всички големи организации са бюрократични по природа”¹³, а *бюрокрацията е най-ефикасният организационен модел*, само ако притежава следните характеристики: продължителна организация от официални функции, ограничени от правила; специфична сфера на компетенция; организация от чиновници, които следват принципите на йерархията; правила, които регулират работата на отделните подразделения, могат да бъдат технически правила или норми и т.н., т.е бюрократичната организация е проект за разделяне на отговорност, власт и отчетност или като „модерно чиновничество”.

Етциони дава следното определение „организациите са *социални единици (или човешки групи), съзнателно конструирани и реконструирани стремейки се към специфични задачи.*”¹⁴

Първият ключов елемент на тази дефиниция е фактът, че организациите са обединения от индивиди. Друг основен елемент е съзнателната конструкция за изпълнение на конкретни цели. Третият елемент е концепцията за целите, които организациите създават за изпълнение на определени задачи.

Ташо Пачев, в икономическата си социология определя организацията, обобщавайки различни дефиниции във времето, като „*тип общност, създадена за постигане на определени цели, притежаваща формална структура, правила, норми, разделение на труда и йерархия*”¹⁵

13 Вебер, М. (1992) „Социология на господството. Социология на религията”, УИ „св.Климент Охридски”, София, с.291

14 Etzioni, A. 1969 „The Semi-Professions and their Organization”, Collier-Macmillan, London, с.3.

15 Пачев, Т. (2004) „Икономическа социология”, изд.Тракия, с.395

Концептуализираният модел на Мери Хадж пък представя организацията, като част от обкръжаващата среда, посоката и интензитета на влиянието на средата върху организационните структури, като по този начин обхваща онази част от дуалистичната идея на неoinституционалистите, за взаимосвързаност между средата и организацията, която се фокусира върху въздействието отвън-навътре.

2.3. Институционализиране на организацията в обкръжаващата среда.

Зукер (Zucker, 1987) прави задълбочен преглед на съществуващата литература относно институционализирането на организацията в обкръжаващата среда и като цяло обособява два различни теоретични подхода за изследването на този процес. Първият поставя институционалната среда в центъра бидейки институция, която предполага, че основният процес на институционализацията е възпроизвеждане или копиране на цялата система от социални факти на организационно ниво. Институционалните среди получават своята определяща сила от "рационализацията" и от придружаващото развитие на държавата, като целта за институционализацията е разширяване на държавната юрисдикция (Thomas, Meyer, 1984). Конформизмът на организациите с колективния нормативен ред увеличава притока на обществените ресурси и подобрява "в дългосрочен план перспективите за оцеляване"¹⁶, но в същото време намаляват ефективността. По този начин социалното се превръща в митично, но по презумпция нефункционално. Така институционалната среда е тази, която предоставя институционални елементи на организацията, които от своя страна водят до промяна в организацията.

Другият подход, в противовес поставя именно организацията и според него централният процес е генерирането (създаване на нови културни елементи) на организационно ниво. Тук репродукцията е следствие на институционализация, а не причина. Реализираните институционални елементи, обикновено произтичат от самата организация или от имитация на други подобни организации (Zucker, 1977), така организациите стават важен източник на институционализирането на нови

16 Meyer. J, Rowan. B, (1977) „Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony”, American Journal of Sociology, Vol. 83, pp. 340-363, с.352

действия, практики, структури. Вече институционализирани, елементите могат да доведат до легитимност и в други елементи в организацията.

Бидейки процес, институционализацията неизменно съдържа последователност от етапи, които са взаимосвързани и чието преминаване предполага успех във всеки един от предшестващите го етапи. Познавайки се на теорията за конструиране на реалността на Бъргър и Лукман (1996), фокусираща се върху значението на степента на хабитуализиране на действията на актьорите, Зукер извежда **хабитуализацията** като процес, който води до структури, представляващи пред-институционализационен етап.

За да бъдат използвани хабитуализираните действия от група актьори, се изисква развитие на споделени дефиниции, значения и типификации, които трябва да бъдат генерализирани за всички. Това се отнася до процеса на **обективизация**, процес който съпътства дифузията на структурите, изградени в предходния етап.

Пълното институционализиране на дадена организация включва **седиментация**, процес, който фундаментално се основава на историческата приемственост на структурата и по-специално върху преживяемостта при различните поколения на организационни членове.

2.4. Типология на процесите, осъществяващи се в организацията.

За да бъде изучена дадена организация, трябва да бъде изследвана отвътре, чрез изучаване на вътрешните и между-организационни процеси, както и взаимодействията и с околната среда. С други думи, "пословичната" черна кутия ", фирмата, трябва да бъде отворена и проучена от вътре." ¹⁷

Гарвин (1998) разделя организационните процеси на четири основни категории: работни процеси (оперативни и административни), поведенчески процеси (междоличностни и индивидуални), процесите на промяна (автономни и индуцирани) и управленски.

Работните процеси са тези, които трансформират входните елементи в изходни и ги доставят на клиентите. Те могат да бъдат широко класифицирани оперативни и административни процеси, в зависимост от

17 Garvin, D. (1998) „The Processes of Organization and Management”, *Sloan Management Review*, pp. 33–50, с. 33

това дали те са свързани с производството или го подкрепят. Работните процеси имат двойствен характер. От една страна, работните процеси могат да бъдат характеризирани като абстрактни модели, които участниците използват в работата си и се отнасят до конкретни изпълнения на процеса на работа. От друга страна работните процеси могат да бъдат характеризирани като действителните изпълнения от конкретни хора, в определени моменти, в определени места. Тези аспекти на работния процес са рекурсивно свързани: изпълнението създава и пресъздава модела, който се следва, а той от своя страна ограничава и позволява същото това изпълнение.

Друг преглед на организационната литература ни отвежда до евристичните проучвания на Костова (1999). В своите трудове авторката използва термина **организационна практика** за обозначаване на процес или процедури, с които организацията работи или чрез които осъществява конкретна задача, т.е. от частичен синтез на литературата за организациите, можем да сведем работните практики, изведени от Гарвин, с организационните практики, изследвани от Костова.

Въз основа на гореизложеното теоретизиране, успехът на адаптиране на организационни практики се дефинира като степента на институционализиране на практиката в приемащата единица, където институционализиране се концептуализира на две нива - изпълнение и интернализация. Изпълнението е степента на официалното приемане на практика изразени във външно и обективно поведение и действия в организацията. Интернализация се определя като интернализирането на практиката от служителите в приемащата единица, т.е. изпълване със смисъл на практика в приемащата единица.

2.5. Конституиране на социалното пространство на организациите.

Социалното пространство обикновено се разглежда като социална конструкция, която е резултат от индивидуални и социетални процеси. В своята теория Гидънс извежда ролята на рутината за формирането на социеталните структури. Т.е. те не се разглеждат като строго детерминирани, а по скоро като резултат от повторното действие (Giddens, 1984). Освен това рутините са ключова категория и в разбирането на

социалните процеси, разглеждайки ги като неразделна част от непрекъснатото действие на индивида в извършване на ежедневните си действия, така и от институциите на обществото, чието съществуване зависи от тяхното постоянно възпроизводство.

Относно структурите, Гидънс концептуализира това понятие като правила и ресурси, рекурсивно вградени в институции. Правилата се отнасят до конституирането на значение или за санкциониране на действие. Като структурни черти, те не могат да бъдат концептуализирани без отнасяне към ресурси.

В своята структуралистка теория авторът прави разлика между структура и структури като под понятието структури, той има предвид разграничим набор от правила и ресурси, каквито са например правните, икономическите, политическите структури в обществото. От друга страна, структурата е „генерична категория” и означава съвкупността от различните структури¹⁸. Пространство и време пък трябва да се концептуализират като ключови подреждащи измерения. Двете категории са в центъра на социалните теории. Антъни Гидънс подчертава, че пространството има нещо общо с контекстуалността на социално взаимодействие, така пространството се превръща в свързаност на мястото с действието. Мястото не е само географско понятие, с неговата материална обусловеност, а в неговите социални условия.

Льофевр, в своя труд „Производството на социалното пространство” (1991), развива своята теория въз основа на теорията на всекидневния живот. Той твърди, че ежедневието като locus, където хората работят и произвеждат, се променя в условията на капитализъм в своето състояние на всекидневност. Всекидневността обозначава със стандартизиране на начина на живот на индивидуализация и партикуларизация чрез обществени процеси. Важна характеристика е колонизацията на пространството и времето. Той разглежда производството и контрола на пространство като капиталистически начин на апроприация. Една от неговите ключови тези е, че капиталът във връзка с държавата, защитава позициите си на власт чрез достъп до пространството, чрез разделяне и разполагане на пространство.

18 Giddens, A., (1984), “The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration”, University of California Press, c.185

3. ТРЕТА ГЛАВА

ЕВРОЛАЙФ БЪЛГАРИЯ – МОДЕРНАТА ВИЗИЯ ЗА ОРГАНИЗАЦИЯ.

Според институционалната перспектива, организациите оперират в социална рамка от норми, взети за даденост предположения относно това, което конституира подходящи или приемливо икономическо поведение. От друга страна, всички организации се намират в среда, която е пресечна точка на структури, формирани в различни области и сфери на обществения живот: политическа, икономическа, социо-културна и т.н. Тази констатация предполага наличие на обусловеност от страна на околната среда върху организацията. В тази връзка съществуват разнообразие от подходи, изследващи взаимозависимостта на организацията с околната среда. Някои учени наблягат на перспективата на ресурсната зависимост, която разглежда цялостното организационно функциониране като резултат от организационната взаимозависимост с околната среда (Pfeffer, 1978). Други поставят акцента върху стратегическите избори, които ръководствата на различни организации трябва направят, за да се адаптират към натиска от околната среда, пред които те са изправени (Miles, 1996), докато трети приемат екологична и еволюционна гледна точка относно шансовете на организации за оцеляване в тяхната конкретна околна среда.

Предвид един от основните постулати на институционализма, за взаимното влияние между организация и обкръжаваща среда, в трета точка е представена социалната среда, в която се ражда и развива изследваната организация. Направен е опит за темпорален и политически срез на периода на развитие на организацията, в които са включени годините на преход, като е обобщена икономическата и политическа ситуация, характерни за посочения период.

3.1. Трансформация на институционалната среда в годините на преход.

1989 г е годината, белязана с дълбоки промени в много държави от Централна и Източна Европа. Разпадът на съветския блок поставя двадесет и осем страни пред свободен избор на свои собствени икономически и политически институции, като една от целите на промяната е по-голяма политическа свобода и демокрация. Всички страни, част от този процес на

преход, към днешна дата преживяват повече от 20 годишна пост - комунистическа промяна с различни резултати.

Цялостното преобразуване на икономическите институции води до цялостна промяна в икономическите условия на населението. Това може би е едно от най-важните икономически събития на XX век. Въпреки победата си над социализма, капитализмът не е успешно въведен навсякъде. (Roland 2000; EBRD Transition Report от 2001). В началото на третото хилядолетие, постигането на просперитет и растеж чрез добре работещи пазарни институции все още остава най-голямото предизвикателство. Нео-институционалният анализ на макро ниво се съсредоточава върху институции, като правилата на играта (North, 1994). Това са основните детерминанти на размера и разпределението на транзакционните разходи. Институционалните промени се задвижват от нуждите на организациите, които искат намалят транзакционните разходи. Изхождайки от факта, че институциите по природа са с дълъг живот и трудно се променят, процесът на промяна би трябвало да бъде постепен и зависим от пътя. Въпреки това, обществото и икономическите организации са изправени пред нова институционална среда, която се променя с безпрецедентна скорост.

Институционалният анализ на микро ниво приема транзакцията като основна единица за изучаване и се фокусира върху транзакционните разходи, като използва договорните мотиви. Този анализ включва изучаване на разпределение на икономическата дейност в алтернативни методи на организация, със структурата на управление на фирмите и транзакциите, които са основен интерес. Бидейки институции на централното планиране и комунистическа политика, вътрешната организация на предприятията, механизмите на управление на предприятието, както и управлението на транзакционните отношения преди 1989 година, те биват отхвърлени, а фирмите са изправени наистина пред революционна ситуация. За разлика от нормалните процеси на развитие, при които разширяващите се фирми се адаптират към развиващата се институционална среда, преходът в страните от Централна и Източна Европа започва с големи производствени единици, изправени пред институционални земетресение.

Така накратко може да бъде представено икономическите и политически условия, в които Евролайф България е създадена и се развива.

Предвид характеристики на обкръжаващата среда, може би разглеждането на проблема с конституирането на социалното пространство на всяка една икономическа организация става все по-належащ. Разбира се, за да бъде изследването по-обективно и цялостно в своя обхват, са изведени и характеристиките на самата организация, нейната структура, цели, дейности, подходи, практики, кадри и т.н. Реализираното изследване би могло да предостави важни открития относно връзката между възприети и адаптирани организационни структури и функции и обкръжаващата среда за икономическите и социални резултати на самата организация, а в частност за ефектите върху служителите и.

3.2. Евролайф България – част от една нова индустрия в икономическите условия на Българския преход.

Евролайф България ЕООД е част от швейцарския концерн ОС Occident Holding AG. В холдинга е обединено действието на всички дъщерни компании в Европа, опериращи в следните сфери: застраховане, обработка на данни, обучение на консултанти и мениджъри, както и в сферата на недвижимите имоти. Компаниите, осъществяващи своята икономическа дейност в областта на живото-застраховането са позиционирани в големите градове и столици на държавите: България, Молдова, Украйна, Литва и Латвия. Тези страни притежават лицензи за посредничество на застраховки живот, като основни партньори са застрахователни дружества с дългогодишна история като Граве, Алианц, Метлайф и Уника. Всички тези компании, част от холдинга, работят в системата мултилевъл маркетинг, което гарантира достъп и информиране до всяка точка в географското пространство към което принадлежат изброените клонове.

Областите, в които функционират дъщерните компании на ОС Occident Group осигурява колаборация между функциите на различните предприятия, т.е. основната структура предоставя на компаниите занимаващи се с живото-застраховане (или с други думи брокерите), всички необходими услуги, за реализиране на висококачествен продукт. В Грац, Австрия е разположена компанията Eurolife Management, т.е. управлението на всички брокери. Това

е компанията която като ръководи клоновете във един макро мащаб, грижи се за подбора на административни кадри и координира дейностите между всички компании. Другата компания, създадена за да предоставя услуги на страните брокери е IBS DATA. Тя се занимава с обработка на данните, които ежедневно се входират в информационните системи във всички офиси, на всички страни. Друга много важна част от холдинга е Management Business Academy. Това е компанията, която се занимават с всички обучения на брокерите, обучения на всички нива в кариерното развитие.

Продуктът, който създава ОС Occident е на първо място – продавачи, след това ръководители, лектори и висш мениджмънт. Обученията в системата на мултилевъл маркетинга са изключително практични и приложими във всяка сфера, свързана с търговска дейност, мениджмънт, обучения.

Тъй като в последните десетина години, във връзка може би с проблематизирането на така наречените фирми „пирамиди”, които оставиха стотици хора излъгани и с отнети финансови средства, мултилевъл маркетинг организациите придобиха негативна конотация за своята икономическа дейност въз основа на асоциациите им именно с тези пирамидални структури. Ето защо следващата част ще бъде систематизирана информация относно този вид организации, стилизирана с условностите и характеристиките съпровождащи компания Евролайф България.

3.3. Мултилевъл маркетинг организации в световен мащаб и на местно ниво.

Въпреки че мултилевъл маркетингът е бързо развиваща се индустрия за директни продажби, голяма част от хората се чувстват объркани при споменаване или дискусия на тази тема и обикновено свързват този начин на продажба с незаконен, измамен или най-малко неефективен модел на търговия. Консултантите в мултилевъл маркетинга, подобно на ежедневната структурираност на социалния им живот, изпълняват различни роли в рамките на мрежата – ролята на консултант, на привличащ нови хора, на ръководител, на треньор, на медиатор и т.н. Разнообразието от взаимоотношения и взаимовръзки между консултантите придават специфичния характер на този така непознат модел за икономическа

размяна. Това са може би основните функции във всяка мрежова организация, които допринасят за увеличаване на продажбите по различни начини, както и за растеж в кариерата на мрежата.

Характеристиките на мултилевъл маркетинг организациите, които са релевантни и за работата на Евролайф България, могат да се обобщят в следното:

- ◆ Липсата на търговска площ за продажба на предлаганите посредством мрежата стоки и услуги. „Това прави мотивацията на търговската сила решаващ компонент за успеха на бизнеса в тази форма на продажба.”¹⁹
- ◆ Директен канал на дистрибуция. Дистрибуцията на продукти/услуги в мултилевъл мрежата се осъществява чрез консултанти. Като следствие на горното произлиза и начина на продажба, т.нар. „face-to-face” продажба.
- ◆ Рекламиране. В своите презентации пред клиенти, консултантите хвърлят светлина и върху самата компания, с нейната мисия, цел, начин на работа, в следствие на което част от клиентите проявяват интерес освен към продукта, но и към компанията.
- ◆ Обучения в компанията. Основно условие за включване на консултант в бизнеса е посещение на основен семинар (Евролайф провежда семинари ежемесечно), който се провежда през уикенда и съдържа целодневни обучения. На тези семинари, консултантите получават информация за фирмата, продуктите и първи стъпки в продажбите. Обучението съпътства консултантите по целия път на кариерното им развитие.
- ◆ Кариерно развитие. За израстване в кариерата, всеки консултант на първо място трябва да продава, а след това – да привлича нови консултанти, които изграждат неговите долни линии.
- ◆ Структура на организацията. Тук е необходимо да се направи разграничението с бюрократичната йерархия на Вебер. Като структура на взаимовръзките, двата типа си съответстват (модел на йерархичната подредба в структурата на Евролайф България е представена в приложение 2), но от гледна точка на концентрация на собственост, управлението и труда, в мрежовия маркетинг, тя е между всички дистрибутори. Трудовите

19 Петкова, П. (2012) „ Успешните дистрибутори в мултилевъл маркетинга – представители на средните социални слоеве”, сп.Социология и икономика, година 2, брой 2, с87–96, с.89

взаимоотношения между Евролайф България и консултантите в мрежата са регламентирани чрез т.нар. договор за реклама и консултация, който от гледна точка на правните норми, съответства на граждански договор.

- ◆ Възнаграждение. Трудовото възнаграждение в Евролайф България се формира от няколко елемента; лични продажби – този елемент е основен при формирането на възнаграждението на консултантите от ниските нива на мрежата. Те получават част от комисионна от реализираната продажба, а другата част се разпределя между консултантите, които съставляват неговата горна линия (това е консултантът, който го е привлякъл и неговата горна линия); лични продажби на консултанти от долни линии. Това е разликата генерирана от продажбите на дистрибуторите от долните линии.
- ◆ Структура на икономическите взаимоотношения на консултантите в Евролайф България. Мултилевъл маркетингът може да бъде изучаван като маркетинг на взаимоотношения. Именно този акцент в маркетинговите дейности е главен фактор за успеха, както на консултантите, така и на самите икономически организации. Този нов подход към изучаване на мултилевъла е провокиран от диверсификация на изискванията на клиентите, които вече споменах, в следствие на което дружествата са принудени да установяват силни връзки със своите клиенти, да ги поддържат и да създават основата на взаимно сътрудничество в дългосрочен план.

3.4. Емпирични резултати.

Изложените разсъждения отразяват модел, в който успехът на която и да било икономическа организация е опосредстван от положителна връзка между контекстуални взаимоотношения и производителност. Може да се каже, че контекстуалността на отношенията в и към организационната цел предполага ориентация на служителите в постигането на тези цели. Поради тази причина, изучаването на отношението на служителите в конкретния случай (и не само в него) е от изключително значение, за изграждане на корелационни връзки в самата организация за постигане на ефективни дейности, релевантно успешно представяне. Именно основният контекст, в който служителите осъществяват трудовата си дейност им позволява да

участват в общите цели, карайки ги да се мобилизират и инвестират емоционални, когнитивни и поведенчески ресурси (фундаментални за МЛМ организациите) за постигане на тези цели, които на свой ред подобряват изпълнението на организацията. Така например, според някои изследвания (Ozcelik, 2008), контекст, който мобилизира афективните ресурси на работниците и служителите, е съществен за определяне на организационно ниво. Според други теоретици в организационното поведение (Huselid, 1995) контекст, който улеснява поведение на служителите и взаимодействие с другите, увеличава общата производителност и финансовите резултати чрез по-добра комуникация, координация и споделяне на ресурси. Вдъхновението и емпиричната основа за проведеното изследване е наборът от стратегии, ангажирани в Евролайф България. Всички тези специфики на организационната контекстуалност, както и отношението на служителите към организационните цели, прилаганите подходи (маркетингови и пазарни), системата на обучение в организацията и нейната идентичност в пазарното пространство са основните тематични блокове, заложи в проведеното емпирично социологическо проучване.

За целите на дисертационния труд бе проведено непредставително изследване. Набирането на информация се реализира на 9 и 10 февруари 2013 г, по време на семинар, който е част от ежемесечните. Регистрирането на информацията се осъществи по метода на отзовалите се, като предварително бе направена типологизация на респондентите, по признак достигнато ниво в йерархията на Евролайф България. Наред с това бяха подготвени и три вида въпросника(виж приложение 3,4), за консултанти от ниските, средните нива и представители на висшия мениджмънт на организацията. Съответно методиката на регистрацията е – анкета, стандартизирано интервю и дълбочинно интервю.

Предвид спецификите на МЛМ организацията, този изследователски проект използва смесени методи за регистрация на данни, както количествени, така и качествени. Въпросите са насочени в две направления: към самите изпълнители на икономическа дейност – консултантите от средни и ниски нива в йерархията, така и към представителите на висшия мениджмънт, които в качеството си на такива, формират, обособяват и налагат чрез системата на обучение съответните подходи и практики, водещи до

ефективно представяне. Като резултат от проведеното проучване бе набрана информация от 30 консултанта от 1 до 3-то ниво, бяха направени стандартизирани интервюта с 15 консултанта от 4, 5 и 6-то ниво, а също така и 5 дълбочинни интервюта с директори. Задаваните въпроси обхващат един изследователски периметър, който се специфицира поради фокусирането върху различните нива. По този начин, освен необходимата за верифицирането на формулираната теза информация, може да бъде очертано и нивото на институционализиране на подходите, практиките, идеята, целите на конкретната организация от страна на консултантите.

Получените резултати от емпиричното социологическо проучване извеждат спецификите на компанията по отношение на нейните маркетингови и пазарни подходи. Използването на социалния капитал на консултантите е един от основните похвати, прилаган в мултилевъл мрежата на компанията, както за нейното разширяване, така и за реализиране на обем от продажби, който поставя Евролайф България на единадесето място по премиен приход, към края на юли 2012 г сред всички 355 брокера на застрахователния пазар (виж статистика на КФН).

Друг основен фактор в постигането на добрите икономически резултати на дружеството според мнозинството от консултанти е институцията на обучението с прилежащата и структура, насоченост и обхват. Многостепенната и система и постоянното и адаптиране към новите условия, помагат на консултантите да изградят собствени мрежи и да придобият необходимите качества за тяхното ръководене, като по този начин във времето се формират и лидерите на компанията. Така, обучението в Евролайф се превръща в основен механизъм за конструирането на притежавания кадрови потенциал, на интернализиране на ценностите на системата, на предаване на познание, системи от вярвания и институции, като по този начин те влияят на икономическите резултати. Изхождайки от факта, че човешкото обучение е основна предпоставка за обясняване на случващата се промяна, може да се каже че именно чрез нея се установява плавната адаптация на организацията към институционалните промени на външната среда. Способността за учене е основната причина за наблюдаваната пластичност на човешкото поведение и взаимодействието на

обучаващите се индивидите дава основание за промяна в обществото, държавно устройство, икономика, и организации.

Пазарната ниша е онзи елемент от организационната обкръжаваща среда, която е свързана с формирането на отличителни модели на употреба на ресурси (в случая на Евролайф тази употреба се осъществява посредством мрежата). Може дори да се признае, че организационните форми и границите между тях са институционално дефинирани и конструирани. Така подчертаното когнитивно измерение на изследваната компания става все по-обозрима чрез опосредстващата роля на директорите. Това са онези организационни актьори, които оформят облика на дружеството и неговата когнитивна конструкция в умовете на консултантите, а в следствие и на клиентите. Употребявайки психологически тактики са убеждаване, внушение, мотивиране и т.н. те успяват да влияят на цялостното представяне на фирмата в икономическото поле.

Основавайки се на мнението именно на директорите, в допълнение и на резултатите от интервютата и анкетите се оказва, че основната дейност на компанията не е продажбата на конкретен продукт, а на социализирането на консултантите, възпитаването у тях на ценностите на компанията, нормите на поведение и съпътстващите ги санкции, обучаването на тези консултантите в разнообразие от техники и похвати за продажба и рекрутиране, създаване на лидери.

Социалното конструиране на актьорите не се ограничава до хората: Колективните участници се конструират по същия начин, като могат да се срещнат в голямо разнообразие от форми. Тъй като вече бе описано естеството на тези институционални процеси по време на конституирането на изследваната организация, необходимо е да се обобщят и изводите относно фирмения профил на Евролайф България. Това е онази съвкупност от характеристики на компанията, която се използва за презентирането и. Данните от изследването разкриват неговото съдържание, като включват следните елементи: консултиране, продукти, партньори, последващо обслужване.

Цялата съвкупност от специфики на Евролайф България, работещи чрез симбиотични връзки, определят, формират и спомагат за

икономическото представяне на компанията. Дългогодишната работа на живото-застрахователния пазар, поддържането на високо ниво на икономически резултати, непрестанното качествено и количествено разширяване на мрежата в страната са факторите извеждащи дружеството на предни позиции.

Анализът на резултатите от емпиричното социологическо проучване включва двете направления на социологическия институционализъм. Базирайки се на прозренията на ранните институционалисти в областта на социологията (Stinchcombe, 1965) насочващ проучването на организациите към изучаването на организационни форми, изследвайки съществуващата двойственост на различните видове организации и институционалното пространство, което те заемат, може да се направи заключението, че социалните структури и организационните форми се възпроизвеждат взаимно. Нео-институционалистите в различни периоди от време поставят фокуса на своите изследвания върху една или друга страна на този дуализъм. Основавайки се на теоретичните концептуализации в институционализма и получените данни от изследването на конкретна организация може да се твърди, че конструирането на социалното пространство на всяка една икономическа организация предполага институционализиране на нови икономически, политически и социално-културни същности, с други думи, организацията би трябвало да се разглежда като вградена в социалните структури, поддържащи културните очаквания и поведенческите норми, което всъщност отразява влиянието на обществото върху организациите. Може да се каже, че емпиричната част на настоящия дисертационен труд се основава именно на тази каузална връзка между общество и организация, в нейното институционално измерение. Така след направените многопластови съждения и прочит и интерпретация на получените данни, може да се твърди и, че успехът на конкретни организационни форми води до различно разпределение на обществените ресурси и институционализацията на широки начини на мислене, знания, и действия.

Институционализирането на работните процеси следва следната логика: Хабиитуализираните от директорите процеси и практики, се обективизират от страна на консултантите чрез обученията, а процесът на

седиментация, който фундаментално се основава на историческата приемственост на структурата, се осъществява при достигане на средните нива в йерархията.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Нарастващият интерес от страна на организационните теоретици към институции отразява неуспеха на теориите, които обрисуват ефективността като движеща сила зад процеса на вземане на решения или третиращи вариациите във формалната структура като рационално адаптиране към технически и екологични условия. Този интерес обаче не е акумулиран само и единствено от това научно направление. Неговото начало може да се търси още в древността, в опитите на мислите като Аристотел и Платон да дадат обяснение за възникването и функционирането на обществените структури.

В годините интересът придобива различна насоченост и интензитет до началото на XX век, когато необратими процеси в икономическото развитие на Америка поставят необходимостта от нова аналитична рамка и иновативни методи за обяснение на случващото се. Този исторически период поставя началото на институционализма познат в икономическите науки. Като основател на това научно направление в изобилстващата литература се сочи Торстейн Веблен, който чрез своите обяснение на показното потребление, влиянието на инстинкта и навика върху човешкото поведение слага началото на еволюционния подход в икономическия анализ. Като цяло, може да се каже, че институционализмът от първата половина на XX в. се характеризира с описателна ориентация и използва индуктивни разсъждения. Старият институционализъм на Комонс (1950) счита, че съществуващите институции в определен период от време представляват несъвършени и прагматични решения на конфликти от миналото. Той определя институционалната история като селективен процес на набор от институционални практики или набор от алтернативи в процеса на вземане на прагматичен решения, отразявайки наличните интереси, организирани в конфликти, като по този начин налагат колективната воля сред групите и индивидите.

Възникването на новата институционална икономика се отнася до промяната на изследователския интерес към обкръжаващата среда. Роналд Коуз разработва концепцията на транзакционните разходи - концепцията с фундаментално значение за новата институционална икономика (Coase, 1937). "Проблемът за социалната цена" пък е неговият критичен отговор на пигувианското третиране на външни фактори - които са в сърцето на неокласическата икономика на околната среда – като въвежда нова интелектуална програмата в институционалната икономика.

Подходът на транзакционните разходи при изследване на фирми и други структури на управление са широко използвани като основна теоретична и емпирична област на проучването и в трудовете на Оливър Уилямсън. Основни концепции в неговия институционален анализ се оформят около идеята за опортюнизма и условията на непълна информация. Според него всички транзакции са засегнати от проблема за личен интерес, склонен към измама. Така, в качеството си на потенциален или реален, опортюнизмът се очертава като основен източник на транзакционните разходи, участващи в наблюдението и изпълнението на договорите.

Важна изследователска програма в рамките на новата институционална икономика авансира културалистките аргументи при обяснението на неуспехите на икономическото развитие. Разработените от Дъглас Норт възгледи, според които култура (норми, вярвания, ценности, дори идеология) работи, за стабилизиране на неефективни институции и предотвратява възможностите за институционална адаптация. По този начин Норт разширява концепцията за транзакционните разходи, за да обясни държавата и някои от нейните основни характеристики. Нобеловата награда по икономика присъдена през 1993 г. на най-видния представител на тази школа - Дъглас Норт - повишава престижа на тази научна област. Накратко, може да се каже, че разгледаните в настоящия дисертационен труд представители на новата институционална икономика я преобразуват в мощен концептуален и аналитичен инструмент, който поставя стабилна основа за емпирични изследвания.

Развитието на институционалната мисъл в социологията отразява общите тенденции в развитието на институционализма. През първата половина на 20 та век, т.е. епохата на "стария" институционализъм е белязан

от произведения на учени като Х.Спенсър,Е.Дюркем, М. Вебер, които до днес ден имат огромна популярност сред икономическите и социологически историци. Всички тези социолози използват социологически методи в своите изследвания на икономическата история (най-вече историята на генезиса на капитализма). През втората половина на 20 ти век, социологическият подход в социологическия институционализъм продължава да се развива, обхващайки в своето аналитично поле организационната теория и нейните производни.

В организационното поле, институционалистите описват институциите като управленско действие. Те се разглеждат като налични ресурси от страна на агентите, за постигане на своите цели. Институциите са очертания, норми и регулации, създадени от хората, които позволяват и ограничават поведението на социалните актьори и правят социалния живот предвидим и значителен (Scott, 2001; Норт, 1990, DiMaggio and Powell, 1991).

Накрая, новият институционализъм в организационния анализ преразглежда Веберовите въпросите за легитимността, и по този начин насочва внимание към външни норми на очакванията. (DiMaggio and Powell 1983, 1991; Scott, 2001).

IV. НАУЧНИ ПРИНОСИ

1. Изградена е концептуална рамка на организацията като нова икономическа, политическа и социално-културна същност. Очертаната теоретична перспектива е в основата на разработена концепция за участие на организацията в социално-икономическия живот;

2. Теоретично е формулирано понятийното ядро в концепциите и интерпретациите на организацията, свързано с идеите на институционализма и неоинституционализма в икономиката;

3. Обогатен е теоретичният подход при изследване на различните дименсии и концептуални парадигми на институционализма в социологията като се акцентира на: а) еволюционния индивидуализъм; б) системите от общи вярвания, норми и колективни чувства; в) рационалното действие;

4. Познавателната значимост на аналитичния и инструментален подход при изследване на организацията е проверена чрез организационната теория и нейното развитие. Конституирано е социалното пространство на организациите като поле на субектна и интерсубектна активност;

5. Въз основа на проведено непредставително изследване са изведени базисните характеристики на организацията „Евролайф” и нейният мултилевъл маркетингов дизайн, които я превръщат в работеща и ефективна пазарна структура.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИЯТА.

1. „Културно-когнитивните институции-доминантен аспект в процеса на социализация в мултилевъл маркетинг организациите „, публикувана в е-списание Проблеми на постмодерността”, Том 2, брой 3 от 2012 г.
2. „Успешните дистрибутори в мултилевъл маркетинга – представители на средните социални слоеве”, публикувана в сп. Социология и Икономика, брой 2/2012 г.